

Per referències força coincidents de diversos i fidedignes companys d'armes, sembla que fou a la vall de Parzan (damunt Bielsa), quan plantant cara a intens bombardeig aeri, protegia la marxa dels nostres homes cap al Port, que els permeté tornar a entrar quasi tots ells a Catalunya a través dels Pirineus francesos, i continuar la lluita.¹

Mort el cos, durí sempre redivió el seu esperit en la memòria de la nostra gran Mare.

Havent circulat alguna versió o extret d'aquestes línies, escrites l'any passat, he rebut un gran nombre de cartes i notes que s'adhereixen totes, més o menys directament, al que hi dic. Entre elles en poso de relleu unes poques. Raimon Galí (digne deixeble i fill d'aquella gran figura, l'eminent pedagog i filòleg Alexandre Galí) em felicita per la «voluntat de lligar la vostra obra amb el nom del qui ens representà a tots durant la prova duríssima de la guerra i l'adversitat, i haver encertat en el més íntim del sentiment de gratitud que els homes devem envers aquells que foren els nostres capdavanters, envers aquells 'que begueren d'un sol glop totes les primaveres' (per dir-ho amb els mots inspirats d'En JSales i Vallès) en defensa de la Pàtria» [altre home inoblidable i devot d'ell]. L'article que, arran d'una entrevista amb mi, va publicar En Pere Tió i Sauleda, a «Avui», del 10-xi-1985. El llibre d'Estanislau Torres, *La Bossa de Bielsa* (Bna. 1976, 194 pàgines).²

Acabem la llista amb altres que hi han donat adhesions i hi poden afegir notícies: el President Heribert Barrera; J. Rocamora, avui a l'Argentina; J. Pey; Maria Dolors Pomar, promesa d'ell; la seva cosina Rosa Maria Terrafeta, a qui altres companys han confiat dades i documents per a la biografia que en prepara.

¹ Una altra versió que he oït és que a través de Benasc, pel Port de la Picada, intentava passar directament a les nostres línies de l'Alta Noguera: es parlà de la Peña Montañesa. Crec que l'altra és més certa; consigno aquesta, no sols perquè no és impossible que hi hagi una part de veritat (movent-se d'una banda a l'altra de la Bossa per aguantar el gran manyoc de forces en retirada), sinó perquè és un versemblant reflex del seu estat d'esperit, que podia desconfiar de la voluntat dels francesos de deixar passar als resistents a ultrança, cap a les nostres línies: en aquell que s'ha anomenat «el plebismit d'Arreau», on hagueren d'esperar moltes hores, fins dies, per omplir un migrat vagó que consentís a deixar-se dur a Irun, mentre els Onze mil combatents passaven a Catalunya, a continuar la brega. —

² No havent-ho viscut En Torres és ben comprensible que en el seu vast repertori de reports hi hagi, entre molt de bo, alguns judicis desorbitats, semioblidats i algun de qui encara té una mica un ferro a la forna. El que més hi crida l'atenció, al llarg de l'obra, és el constant tornaveu de tots els entrevistats: «heu sentit parlar d'En Xandri?», «En teniu idea?», «Aquell sí que fou la més gran pèrdua...». Sense triar gaire, dono llista de les pàgines on es reporten aquestes opinions, pp. 113, 21, 66-67, 99,

126, 148, 151. Impressió terrible que causa la notícia de la seva mort, entre els soldats, 152. Coses que he de desmentir: «parlava el cat. amb accent castellà». Res d'això: i em sembla que essent ja llavors filòleg i havent-hi conversat un centenar de vegades a Barcelona, a La Molina etc., se'm pot fer cas. Encara el sento brindar el vespre del dia que sortíem de Barcelona, alçant la copa: «Fins a Lisboa!» Extracto mots d'algunes opinions ajustades: «gran dignitat, molt culte; serè, aplomat; nervis, si els tenia se'ls guardava; aspecte seriós però jove; si et donen noves --- hi ha qui es posa nerviós --- Xandri ho suportava tranquil», p. 67. «Aquell sí que sabia manar --- era d'un altre batalló, no del nostre --- hi vam anar a parlar: procura que puguem estar en el teu batalló: volíem fer-li una mena de guàrdia personal; li tenien mania perquè era catalanista integral; ell va dir que cadascú es quedés al lloc on l'havien destinat, que més valia no fer mullader». Dono fe que això era ben d'ell: sempre al servei de la força comuna, i no caure mai en aquelles febleses que, després de guanyar, ens han fet perdre tantes vegades la darrera batalla (des del temps d'Indibil i Mandoni).

Xanès, veg. 1, 110b56, on consta *aixanés* (*Puny.*) i *aixanesc* (*Gxa.*) 'rebombori que fan gent menyspreable': en una altra obra de MrnVayreda consta *la xanès* (amb accentuació més fidedigna, i és obra impresa en vida de l'autor mentre que *La Puny.* fou pòstuma), i aquí la relació amb fastigós mosquer confirma semànticament aquella etimologia: «tot aquest brogit no és pas l'extremmit d'un cos viu que reacciona: és sols *la xanès* del mosquer que formigueja, barayant-se, sobre les nafres d'una ròssa», *Sang Nova* (v, § 2, 350). No hi deu haver gaire o cap relació amb els parònims *xana* (supra) ni oc. *aissar*, *aiss(sa)* «s'inquièter, plaindre», «dégoût» (*ANXIA*).

Xandri, V. *sindria* *Xaneta*, V. *enjaneta* *Xanfaina*, V. *sanfaina* *Xanfarrinada*, *rrinar*, V. *xafar* *Xangla*, *xangfló*, V. *xamfló* *Xanga*, *xàngara*, *xangarro*, V. *xanca* *Xangla*, *xangleta*, V. *janglar*¹ i *xanca* *Xangló*, V. *singló*, *sanglot* i *xanguet* *Xanguer*, V. *ei-xanguer*

¹ *Xangla* 'burla' de *JANGLAR* (*jangla*, iv, 878a 58ss.), però contaminat per la *x-* de *xanxa*: «ab tot y anar corrents, com empaytats per la tempesta, el capellà va creure sentir que s'obriren portes y finestrons, y que arreu mormolavan mots de *xangla* y paraules de riota», Raimon Casellas, *Els Sots Ferréstecs*, 266.

XANGUET, peix menut sense valor; és versemblant, si bé no segur que sigui el mateix mot el *peix seget* de tres textos dels Ss. xiv-xv, on designa també peix de valor i aliment molt escassos, i podria ser lectura imperfecta per *senget*; un i altre, d'origen incert, tot i que el nom *peix sense sang*, ben sinònim o quasi, fa pensar en un derivat de *sang*, com el llatí *EXSANGUIS*